

Kovács Béla: Hommage á B. Bartók

Babos Anna

Pécsi Tudományegyetem, Művészeti Kar

osztatlan zenetanár, klarinéttanár, 3. évfolyam

Dr. Arnóth Zoltán DLA, egyetemi adjunktus, tanszékvezető

Előadásom témája, az általam bemutatott zenei produktum egy klarinétra írt szólódarab. A mű Kovács Béla, magyar klarinétművész, egyetemi tanár és zeneszerző Hommage sorozatból álló kötetében jelent meg. Szólódarabjai a közép- és felsőfokú zeneoktatásban, versenyek repertoárjában jelennek meg, a magyar és nemzetközi klarinétoktatás szerves részét képezik.

A mű szerzője, Kovács Béla 1937-ban született Tatabányán. Tanulmányait a helyi zeneiskolában kezdte, amit édesapja alapított. Először zongorázott, majd klarinétozni kezdett, az Operaház művésznél, Dobos Imrénél. 1951-től a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán tanult, Balassa György osztályában, ahol 1956-ban végzett. A diplomája megszerzése után a Magyar Állami Operaház zenekarában és a budapesti Filharmónia Társaság Zenekarában dolgozott, szólóklarinétos pozícióban. 1962 és 1972 között tagja volt a Magyar Fúvósötös kamaraegyüttesnek.

Oktatói munkásságát a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán kezdte 1975-ben. 1978-tól egyetemi adjunktus, 1979-től egyetemi docens, majd 2009-től professor emeritus kinevezéssel tevékenykedett. 1989-től a grazi Zeneművészeti Egyetem klarinétprofesszora és professor emeritusa volt. 2004-ben az udine-i Conservatorio di Musica vendégprofesszora lett, de vendégtanár volt a Vienna Konzervatóriumban és a budapesti Egressy Béni Református Művészeti Szakgimnáziumban is.

Magyarországon és külföldön is számos helyen fellépett szolistaként, kamara-, és zenekari zenészként. Emellett híressé vált számos CD- és rádió felvétele. Előadóművészi erényei közé sorolták tökéletes technikáját, stílusbiztonságát, zenei humorát és a klarinét hangszínét.

Kiemelendő szakirodalmi tevékenysége is. *Klarinétozni tanulok I.* (1983) és *Klarinétozni tanulok II.* (1986) tankönyvei megreformálták az alapfokú klarinétoktatást. Mind a mai napig használják a szellős, népdalokkal teletűzdelt, átlátható koncepcióval felépített köteteket. Fontos kiadványa a *Mindennapos skálagyakorlatok klarinétra* (1978), amiben kromatikus szisztéma szerint rendezte sorba a skálákat és fordításaikat. Ezeken felül több mint 60 művet komponált különböző formációkra: szólóklarinétra, klarinétra és zongorára, klarinét kamaraegyüttesekre, szaxofonra és zongorára, valamint szaxofonkvartettre.

Számos kitüntetése közül kiemelkedik a Liszt Ferenc-díj, a Bartók-Pásztory-díj és a Kossuth-díj. 2011-ben a Nemzetközi Klarinétszövetség tiszteletbeli tagjává választották.

Kovács Béla 2021-ben hunyt el. Emlékére így írt róla Lakatos György fagottművész, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Fúvós Tanszékének vezetője a *Parlando* folyóiratban:

„Szó bennszakad, hang fennakad, lehellet megszegik, ... de ezúttal már nem dalol, hanem messzire lép egy igazi Bárd.

... Mi is a zsenialitás? Egyet tudsz vagy többet, vagy még többet, vagy esetleg mindent? Bármilyen nyúlsz az jó, mit jó, maradandó, kimagasló, ... egyik se jó szó, zseniális alkotó.

Az ébenfa dalolásánál, zongorabillentyűk varázslásánál, akkordok, dallamok, harmóniák, szavak fűzésénél, mondatok kanyarításánál, csillogó és bölcs humor, végtelen tudás. Igen, azt hiszem ez a zsenialitás.”

A Nemzetközi Klarinét Szövetség (The International Clarinet Association) által negyedévente kiadott online folyóiratban, A klarinét (The Clarinet) 2022/márciusi számában olvasható Szepesi Bence, a Magyar Klarinét és Szaxofon Társaság Elnökének cikke, *Tisztelet Kovács Bélának* címmel. Az életrajzon kívül Kovács Béla egykori növendékeinek, kollégáinak búcsúzó gondolatai is helyet kaptak. Szepesi idézi Kovácsot is, egy korábbi nyilatkozatából:

“Hivatásomnak köszönhetően bejártam a világ számos országát, városát, valamint hangversenytermeit, rádió-, és hanglezárási stúdiót. Szólistaként, különböző kamaracsoportok tagjaként, zenekari turnék során, vagy zenei versenyek zsűrijében sok kitűnő hazai és külföldi művésszel ismerkedtem meg, muzsikáltam együtt, és kötöttem máig tartó barátságot. Előadói és tanári hitvallásomban a bartóki útmutatását tartom a legfontosabbnak: „Csak tiszta forrásból.”

Az általam választott darab, ahogy már korábban említettem, egy Hommage kötet része. Kovács Béla klarinétára írt művei közül számos közismert zeneszerzők, művészek tiszteletére jött létre (After you, Mr. Gershwin!, Sholem Alekhem rov Feidman). A sorozatban szereplő darabjainak is ez a fő indíttatása, hiszen a francia szó – hommage – jelentése hódolat, tiszteletadás és felajánlás. Viszont ezen művei nem koncertelőadásra készültek, jelentősebb a pedagógiai célzatuk. A kötet kilenc zeneszerző munkásságából készített stílus tanulmány. Johann Sebastian Bach, Niccolò Paganini, Carl Maria von Weber, Claude Debussy, Manuel de Falla, Richard Strauss, Bartók Béla, Kodály Zoltán és Aram Khatschaturian zenéje ihlette meg Kovács Bélát. Az 1994-ben kiadott kotta füzet elején a zeneszerzői előszó olvasható.

„A Hommage-ok megírására pedagógiai munkásságom ösztönzött.

Olyan tanulmányoknak szántam őket, amelyek a megszokott „száraz”, mechanikus – bár nélkülözhetetlen – gyakorlatok kiegészítéseként a növendékek számára sokrétűbb feladatot jelentenek. Imponáló technikai felkészültséggel, megfelelő hangvétellel és stílusismerettel,

valamint némi fantáziával és humorérzéssel előadva – remélhetőleg – a pódiumon is megállják a helyüket.

Ezért a Hommege-okat ajánlom valamennyi régi, jelenlegi, valamint leendő növendékemnek, valamint mindazoknak, akik érdekesnek tartják arra, hogy behatóan foglalkozzanak vele.”

Az ugyancsak már korábban említett *Tisztelet Kovács Bélának* cikkben Hernádi Hilda, zongoraművész, Kovács tanár úr korrepetitora nyilatkozott így:

„Zeneszerzői vénája és kivételes stílusérzéke főleg a Hommage-aiban mutatkozott meg. Sokhoz zongorakiséretet is írt és mindig nagyon örültünk, amikor a legújabbat behozta az órára megmutatni! Ezeket a csodálatos darabokat az egész világon örömmel veszik bele repertoárjukba a klarinétosok.”

A Bartók Béla tiszteletére megkomponált tanulmány – Hommage a B. Bartók címmel – zongorakiséret nélküli, szólóklarinét darab. Előadása B hangolású klarinéten történik. A sorozat a hangolás tekintetében nem konzekvens, A klarinétra írt művet is találhatunk (Hommage á J.S.Bach) a kötetben. Kovács az Hommege-hoz időintervallumot is megadott, ami jelen esetben 2 perc, 40 másodperc. Természetesen a gyakorlatban nem méri stopperórával az előadó teljesítményét.

A darab első sora, a bevezetése Lento tempójelzéssel van ellátva. A lassan lépdelő negyedek Bartók éjszakazenék hangulatát tükrözik. Ez a bartóki, zeneszerzői műfaj az elnevezést az 1926-ban komponált *Szabadban ciklus 4., Az éjszaka zenéje* tétel miatt kapta. Büky Virág: *Dittáié – az éjszaka zenéi tanulmányában* (2014) úgy véli, ez a mű a természet hangjaival, két különböző dallammal (egy egyszerűbb, korálszerű sirató és egy furulyadallam) az „Én” és „Ők” kérdést feszegeti. Ezen felül számtalan utalással nőies vonásokat talált az éjszakazenékben. Az ilyen, éjszaka jellegű tételeket számos zenetudós, különböző szempontok alapján sorolja. Többek szerint hallható az összefüggés például a *Concerto 3.-, vagy III. zongoraverseny 2. tételénél*. A szólódarab ezen szakasza mindössze négy ütemből áll, ezzel a népdalokra is utalva, ahol minden ütem egy-egy népdalsor. Ilyen tekintetben jól látható az ereszkedő dallamív.

A következő, második rész már jóval terjedelmesebb, zenei utalások *A fából faragott királyfi* egyfelvonásos táncjátékából hallhatók. A tempójelzés Allegro agitato, jelentése gyorsan, szenvedélyesen, izgatottan. Ennek ellenére a ritmusok elképesztő pontosságot és feszességet követelnek. A negyedek hangsúlyosak, a legkarakteresebb ritmusképlet pedig a két tizenhatod-

nyolcad párosítás (tiri-ti), amin a nyolcad pontozott. A staccato-s játékmód alapvetően jellemző erre a szakaszra, ezzel a feszességet, de a frissességet is hangsúlyozva. Itt is releváns a népdalok oldaláról megközelíteni a témát, ugyanis két nyolcütemes frázisra lehet bontani, amik kvintváltók. Itt azonban nem a régi stílusú népdalokra annyira jellemzően ereszkedő a dallamvonal, éppen fordítva, a d'-ről az a'-ra lép fel. Ezzel egy magasabb hangfokvésbe transzponálja a dallamot, ami a klarinét akusztikai tulajdonságai miatt hangosabban szólal meg. Éppen ezért a hangerőjelzés az eddigi forte-ről mezzoforte-ra csökken, ezzel kiegyenlítve a hangzást. A továbbiakban a kezdetben szabályos témafej bonyolódik, tizenhatod futamokkal és szekvenciákkal bővül. A szakasz közepére egyre magasabb regiszterekbe kerül a téma motívumainak transzformált változata, egyre nagyobb hangerővel. A csúcspontot lassítással és hangsúlyos trillákkal érjük el. Innen indul újra a dallam subito piano-ról. Fokozatos gyorsítással nyerjük vissza az eredeti tempót, a hangerőt pedig egy „rittyentés” motívummal, ami egy felefele tartó tizenhatod futam után rövid, hangsúlyos nyolcad a melléksúlyon, a kettőn. Az egész gyors szakaszra jellemzőek a hangsúlyeltolások, de ez a pont bír a legnagyobb jelentőséggel. Hasonlóan sarkalatos pontok a kifejezetten bartóki ütemmutató váltások, összesen három helyen, ahol a 2/4-ed átvált egy-egy ütem erejéig 5/8-ba. A szakasz fináléjában ezen két zeneszerzési eszköz kombinálásából jön létre a 3/8 – 2/4 lüktetés érzetének váltakozása, ahol valójában nem változik a metrum, csak a hangsúlyeltolódások csapják be a hallgatót. A finálé egy tempóját tekintve még frissebb coda-val zárul, amiben ismét a témamotívum ismerhető fel, igencsak megvariálva. A két sforzato-s záróhangot koronás szünet, lényegében general pause követi.

A harmadik rész ismét rövidebb, mindössze kétsoros, Andantino tempójelzéssel ellátott. A karakter egyértelműen a *Három burleszk 2., Kicsit ázottan* tételére utal. A zongoradarab belekerült zenekari átiratban az 1931-ben összeállított *Magyar képek*-be is. A pityókás dülöngélés hangulatát a rubato játékmód, a glissando, a tempón kívüliség érzete adja. Az előkés, mélyebb hangról felkötött, rövid és sforzato-s nyolcadok az ittas ember csuklását utánozzák.

Ezután érkezünk el a mű kadenciájához. Itt is világos az ihletettség Bartóktól, mivel nem csak a motívumok, de részben a hangok is megegyeznek a *Kontrasztok* 1. tételének klarinét kadenciájával. Ez az egyetlen kamaradarab, amit Bartók Béla fúvóshangszer számára is írt, az egyetlen nem zenekari mű, amiben felbukkan a klarinét. Benny Goodman, világhírű jazz-klarinétos felkérésére készült el a kompozíció, ami először még csak két tételből állt. Az ősbemutatón, 1939-ben, a Carnegie Hallban így adta elő Szigeti József hegedűn, Benny Goodman klarinéton és Petrik Endre zongorán. A középső, *Pihenő* tétellel kiegészülve készült

belőle hangfelvétel, ekkor már Bartók Béla zongorajátékával. A cím a három hangszer különbözőségeire utal.

A Hommage kadenciája a *Kontrasztok* klarinétkadenciájának futamai után megidézi a *Concerto 3, Elégia* tételének sirató témáját is. A két zenei idézet összefonódik, a különböző motívumokkal egységet teremtve.

A sirató téma fordul át a darab negyedik szakaszába, a *perpetuum mobile*-be. Ez a zeneszerzési technika, ahol egyenletesen gördülő hangfolyam alakul ki az ismétlődő futamokból, sokszor megjelenik Bartóknál. A legkonkrétabb példa a *Mikrokozmosz* kötetek 135., *Perpetuum mobile* címet viselő darabja, de ilyen szakaszok találhatók a *Concerto V.* tételében, a *III. zongoraverseny* 3. tételének a végén, *Hegedűverseny* 3. tételében és a korábban említett *Kontrasztok* 3. tételében is.

A darab egy Presto tempójelzésű coda-val zárul, ami visszaidézi a második, Allegro szakaszt a feszes, staccato-s témájával. A nagy hangerejű, virtuóz záradék fölfelé tartó futammal és *crescendo*-val erősíti meg a fortissimo zárlatot.

Kovács Béla ezekkel az idézetekkel és zeneszerzői eszközökkel idézte meg Bartók Béla stílusát egy maximum három perces darabban. A zene így nagyon tömör, minden hangnak jelentése és jelentősége van. Igényesen kell előadni a művet, hogy a közönség számára is megfigyelhetőek és érthetőek legyenek az utalások az egyik legnagyobb XX. századi magyar zeneszerzőre. Ehhez pedig elengedhetetlen a történelmi, zenetörténeti, zeneelméleti és stílusismereti tudás, hogy „behatóan foglalkozhassunk” a Hommage-val.

Bibliográfia

Elhunyt Kovács Béla – Parlando folyóirat online cikke

https://www.parlando.hu/2021/2021-6/Elhunyt-Kovacs_Bela.htm

Szepesi Bence (2022): Tribute to Béla Kovács - *The Clarinet* 49/2 (2022, március)

<https://clarinet.org/tribute-to-bela-kovacs-hungarian/>

<https://info.bmc.hu/zeneszek/516-kovacs-bela>

Büky Virág (2014): Dittáié – az éjszaka zenéi – *Magyar Zene*, LII. évfolyam, 2. szám, 137-158

http://epa.niif.hu/02500/02557/00018/pdf/EPA02557_magyar_zene_2014_02_137-158.pdf